

ishlar bilan o'tkazgan shaxs sifatida tanishtiradi. Komillikka erishish yo'lida ayniqsa, ruhiy poklik va nafs tarbiyasini eng muhim omillardan deb biladi. Asarning muqaddimasini o'qish bilan butun boshli asarning mazmunini his qilish mumkin. Umuman olganda Navoiy o'zi komil inson edi va asarlarida ham komil inson qiyofasini namoyish eta oldi. Ulug' mutafakkirning fikriga ko'ra, har bir inson dunyoda Alloh unga atab ne'mat sifatida yaratgan fazilatlar egasi bo'lmog'i, komillikka intilmog'i zarur. Ana shundagina u insonlik burchini bajargan, inson degan nomni oqlagan sanaladi. Alisher Navoiy ijodi bilan qanchalik tanishib borsak, shoir asarlaridagi g'oyalarni hozirgi hayotimizga ham tatbiq etish mumkinligini anglaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 17 tom. "Nasoyimul muhabbat min shamoyimil futuvvat". – T.: "Fan". 2001. – B. 345.
2. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 4 tomlik. 1 tom. – T.: "Fan". 1983. – B. 655.
3. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 4 tomlik. 3 tom. – T.: "Fan". 1984. – B. 624.
4. Manzar Abulxayr. Alisher Navoiy asarlarining izohli lug'ati. – T.: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2018. – B. 560.
5. Abdusalom Abduqodirov. Amir Alisher Navoiy. (Hayoti va ijodi). – T.: "BAYOZ". 2022. – B. 256.
6. Abduqodirov A. Jomiy "Nafahot ul-uns"i va Navoiy "Nasoyim ul muhabbat"ining muqaddimalari. Navoiyga armug'on. III kitob. – T.: A. Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti. 2003. 69 - 72 betlar.
7. Falsafa qomusiy lug'at. – T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti". 2004. – B. 492.

SHAXS MA'NAVIY-AXLOQIY KAMOLOTLIDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI (HOFIZ XORAZMIY IJODI MISOLIDA)

Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna,

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

shukurjonyeldashbayevna@gmail.com

ORCID: 0009-0006-3301-0776

Bagibekova Xamida Allayarovna,

Osiyo Xalqaro Universiteti "Pedagogika" yo'nalishi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola Hofiz Xorazmiyning poetik merosini axloqiy-falsafiy va estetik-ma'naviy yondashuvlar asosida tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda

shoir g'azallarida "aql" va "ishq" tushunchalarining dialektik mohiyati shaxsiy kamolotning bosh omillari sifatida chuqur yoritilgan. Tadqiqot davomida "aql" – inson tafakkuri, intellektual tanqidiylik va hayotni anglash vositasi sifatida; "ishq" esa – ma'naviy yuksalish, ruhiy uyg'onish va ilohiy sevgi orqali mukammallikka intilish sifatida talqin etiladi. Bu ikki unsur qarama-qarshi emas, balki bir-birini to'ldiruvchi, shaxsni ichki uyg'onish sari etaklovchi asosiy kuchlar sifatida baholanadi.

Hofiz Xorazmiyning g'azallarida aks etgan estetik obrazlar, axloqiy fazilatlar, ruhiy iztiroblar va ichki uyg'onish jarayoni didaktik va tarbiyaviy qadriyatlar bilan uzviy bog'liq ekani ilmiy asosda yoritilgan. Muallif "aql" va "ishq" yondashuvlarining tafsirini grafik jadvallar orqali tizimlashtirib, ularning o'zaro ta'sirini shaxs tarbiyasidagi etakchi mezon sifatida izohlaydi.

Hofiz Xorazmiy ijodini zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyalashga doir metodik takliflar ilgari suriladi. Jumladan, shoir g'azallaridan foydalanib o'quvchilarda axloqiy-estetik tafakkur, mustaqil tahlil qilish qobiliyati, ichki dunyoni anglash madaniyati va ma'naviy immunitetni shakllantirish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadqiqotda shaxs tarbiyasida tasavvufiy poetikaning ahamiyati, ichki yuksalishga yo'naltirilgan ta'lim strategiyalari pedagogik nuqtayi nazardan asoslangan.

Maqolada shuningdek, pedagogika, falsafa, psixologiya va adabiyotshunoslik kesishmasida o'quvchilar ma'naviy kamoloti, estetik anglash qobiliyati va axloqiy tafakkurini rivojlantirish bo'yicha konseptual yondashuvlar ilgari surilgan. Shoirning asarlari yosh avlodda ruhiy uyg'onish, badiiy-estetik idrok, axloqiy immunitet va mustaqil tafakkur ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyati sifatida ko'riladi.

Kalit so'zlar. Badiiy adabiyot, Hofiz Xorazmiy, tarbiya, ma'naviy-axloqiy kamolot, aql, ishq.

Аннотация

Статья посвящена анализу поэтического наследия Хафиза Хорезма на основе этико-философского и эстетико-духовного подходов, в котором глубоко освещена диалектическая сущность понятий «разум» и «любовь» как основных факторов личностного совершенствования в газелях поэта. В ходе исследования «разум» определялся как человеческое мышление, интеллектуальная критичность и средство понимания жизни; «Любовь» трактуется как духовное возвышение, духовное пробуждение и стремление к совершенству посредством божественной любви. Эти два элемента не противоречат друг другу, а скорее дополняют друг друга и рассматриваются как основные силы, ведущие человека к внутреннему пробуждению.

Научно доказано, что эстетические образы, нравственные качества, душевные страдания, процесс внутреннего пробуждения, отраженные в газелях Хафиза Хорезма, неразрывно связаны с дидактическими и воспитательными ценностями. Автор систематизирует трактовку подходов «разум» и «любовь» с помощью графических таблиц, поясняя их взаимодействие как ведущий критерий в личностном образовании.

Выдвигаются методические предложения по интеграции творчества Хафиза Хорезма в современный образовательный процесс. В частности, с использованием газелей поэта разработаны механизмы развития нравственно-эстетического мышления, способности к самостоятельному анализу, культуры познания внутреннего мира, духовного иммунитета у учащихся. В исследовании рассматривается значение мистической поэтики в личностном образовании и образовательных стратегиях, направленных на внутренний рост с педагогической точки зрения.

В статье также выдвигаются концептуальные подходы к формированию духовной зрелости, эстетического восприятия и нравственного мышления учащихся на стыке педагогики, философии, психологии и литературоведения. Творчество поэта рассматривается как возможность духовного пробуждения, художественно-эстетического восприятия, нравственного иммунитета, формирования навыков самостоятельного мышления у подрастающего поколения.

Ключевые слова: Литература, Хафиз Хорезм, образование, духовно-нравственная зрелость, разум, любовь.

Annotation. This article is devoted to the analysis of the poetic heritage of Hafiz Khorezmii based on ethical-philosophical and aesthetic-spiritual approaches, in which the dialectical essence of the concepts of "reason" and "love" as the main factors of personal perfection in the poet's ghazals is deeply illuminated. During the study, "reason" is interpreted as a means of human thought, intellectual criticism and understanding of life; "love" is interpreted as spiritual elevation, spiritual awakening and the pursuit of perfection through divine love. These two elements are not contradictory, but rather complementary, and are considered as the main forces leading the individual to inner awakening.

It is scientifically demonstrated that the aesthetic images, moral qualities, spiritual suffering and the process of inner awakening reflected in Hafiz Khorezmii's ghazals are inextricably linked with didactic and educational values. The author systematizes the interpretation of the approaches of "mind" and "love" through graphic tables and explains their interaction as a leading criterion in the upbringing of the individual.

Methodological proposals are put forward for the integration of Hafiz Khorezm's work into the modern educational process. In particular, mechanisms for the formation of moral and aesthetic thinking, the ability to analyze independently, the culture of understanding the inner world, and spiritual immunity in students using the poet's ghazals are developed. The study examines the importance of mystical poetics in the upbringing of the individual, educational strategies aimed at internal growth from a pedagogical point of view.

The article also puts forward conceptual approaches to the development of students' spiritual maturity, aesthetic perception, and moral thinking at the intersection of pedagogy, philosophy, psychology, and literary studies. The poet's works are seen as an opportunity for spiritual awakening, artistic and aesthetic perception, moral immunity, and the formation of independent thinking skills in the younger generation.

Keywords. Fiction, Hafiz Khorezm, education, spiritual and moral maturity, mind, love.

Bugungi globallashuv va axborot oqimi kuchaygan davrda insonning ma'naviy-axloqiy kamolotiga erishishi dolzarb ijtimoiy-madaniy masalaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, shaxsni komil inson sifatida tarbiyalash, unda umuminsoniy qadriyatlar asosida barqaror axloqiy pozitsiyani shakllantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sanaladi. Shu nuqtayi nazardan, badiiy adabiyot nafaqat estetik didni shakllantirish vositasi, balki inson ruhiyati va tafakkuriga chuqur ta'sir etuvchi ma'naviy-ma'rifiy manba sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Badiiy asarlar orqali shaxs tafakkurining kengayishi, axloqiy mezonlarining mustahkamlanishi, ichki dunyosining boyishi ta'minlanadi.

Shaxsning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish va ularni barqaror rivojlantirish jarayonida badiiy adabiyotning tarbiyaviy salohiyatini o'rganish nafaqat pedagogik, balki falsafiy, psixologik va madaniy nuqtayi nazardan ham alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Zero, badiiy adabiyotda mujassam bo'lgan g'oyaviy-falsafiy mazmun, obrazlar orqali berilgan ijtimoiy-ma'naviy xulosa va axloqiy mezonlar shaxsning ichki olamiga ta'sir etib, uning hayotga, jamiyatga, o'z-o'ziga munosabatini shakllantiradi. Xususan, klassik adabiyot vakillarining asarlarida ifodalangan insoniylik, ezgulik, adolat, fidoyilik, halollik va vatanparvarlik g'oyalari shaxsni har tomonlama etuk va ijtimoiy mas'uliyatli inson sifatida kamolga etkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishda o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Hofiz Xorazmiy ijodining tarbiyaviy ahamiyatini tahlil qilish ayni dolzarb masalalardan biridir. Uning asarlarida mujassam bo'lgan didaktik mazmun, axloqiy-ruhiy saboqlar, aql va muhabbat,

adolat va sabr, saboqlilik va kamtarlik kabi fazilatlar haqida ilgari surilgan fikrlar shaxsning ma'naviy kamolotini ta'minlashga qaratilgan kuchli manba sifatida qadrlanadi. Hofiz Xorazmiy obrazlari orqali ifodalangan ideal inson qiyofasi, uning ruhiy kechinmalari, hayotiy pozitsiyasi va axloqiy qarashlari bugungi kunda ham dolzarb tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Bugungi ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uning ichki dunyosini boyitish va ijtimoiy faol pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi milliy-ma'naviy manbalarni izchil o'rganish va amaliyotga joriy etish zarurati kuchayib bormoqda. Ayniqsa, mumtoz adabiy merosga asoslangan didaktik yondashuvlar orqali yoshlarning axloqiy-estetik tafakkurini rivojlantirish, ularning ijtimoiy ongini yuksaltirish va ruhiy kamolotini ta'minlash muhim metodik vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Shu nuqtai nazardan Hofiz Xorazmiyning ijodiy merosi hozirgi davrda shaxs tarbiyasida yangicha pedagogik yondashuvlar ishlab chiqishda nazariy-metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Hofiz Xorazmiy ijodiga bo'lgan ilmiy e'tibor yildan-yilga ortib borayotgani bejiz emas. Uning asarlari nafaqat tarixiy-adabiy meros sifatida, balki zamonaviy davrning tarbiyaviy, ma'naviy va estetik ehtiyojlariga javob bera oladigan bebaho boylik sifatida ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Shoirning asarlari orqali ifodalangan insoniy fazilatlar, axloqiy-ruhiy izlanishlar va falsafiy qarashlar bugungi kunda shaxs tarbiyasida muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, Hofiz Xorazmiy lirikasi — didaktik mazmuni, axloqiy qarashlar tizimi va ijtimoiy ong bilan uyg'unligi bilan ajralib turadi.

Mustaqillik yillarida bu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarildi. Hofiz Xorazmiy ijodini chuqur o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda shoirning asarlaridagi ma'naviy-axloqiy g'oyalar, estetik mezonlar, shaxsiy kamolotga yo'naltirilgan fikrlar, axloqiy ideallar va ma'rifiy maqsadlar tahlil etildi. Xususan, M.Sulaymonov[1], J.Jo'rayev[2], M.Inog'omxo'jayeva[3], Yu.Jumanazarov[4], S.Hasanov[5], I.Haqqulov[6] kabi adabiyotshunos olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda Hofiz Xorazmiy ijodining badiiy-estetik tabiati, poetik uslubi, axloqiy-falsafiy yondashuvlari tahlil etilib, bu merosning bugungi ma'naviy-ma'rifiy tarbiya jarayonidagi tutgan o'rni ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Mazkur izlanishlar ichida, xususan, professor M. Sulaymonovning izchil ilmiy faoliyati alohida e'tiborga loyiqdir. Uning rahbarligida tayyorlangan filologiya fanlari bo'yicha nomzodlik dissertatsiyasida [7] Hofiz Xorazmiyning devonidagi janrlar xilma-xilligi, badiiy ifoda vositalari, poetik tafakkuri va o'zbek hamda turkiy adabiyotdagi o'rni chuqur tahlil qilinib, shoir ijodining shaxs kamoloti va ma'naviy tarbiyasi bilan bog'liq qirralariga ham ilmiy asosda

yondashilgan. Olim o'z maqolalarida "Hofiz Xorazmiy ijodining didaktik yo'nalishlari"ni [8,144] tahlil etib, shoir lirikasidagi tarbiyaviy g'oya va axloqiy mezonlarning poetik ifodasini chuqur yoritadi [9,20]. Jumladan, Hofiz Xorazmiy g'azallarida axloq, odob, sabr, vafodorlik kabi fazilatlar inson kamolotining muhim omillari sifatida talqin qilinadi [10,80]. Shuningdek, Hofiz Xorazmiyning poetik merosini tahlil etishda M. Sulaymonov tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlarda shoir asarlaridagi epik obrazlar tizimi chuqur talqin etilib, ularning estetik va ma'naviy-ma'rifiy yuki aniqlangan hamda tarbiyaviy funksiyalari ochib berilgan [11, 23]. Mazkur ilmiy izlanishlar Hofiz Xorazmiyning ijodiy merosini shaxsning axloqiy-estetik kamolotini shakllantirishdagi nazariy-metodik manba sifatidagi ahamiyatini asoslab beradi.

Shaxs ma'naviy-axloqiy kamolotining shakllanishi, tafakkur darajasi va estetik didining rivojlanishi bevosita ijtimoiy-gumanitar fanlar, xususan, badiiy adabiyot bilan chambarchas bog'liqdir. Ushbu jarayon, avvalo, shaxsning jamiyatdagi faolligini, ijtimoiy ongini va madaniy-estetik qarashlarini belgilovchi axloqiy-ma'naviy kompetensiyalar bilan uzviy aloqador holda kechadi. Xususan, estetik-ma'naviy yo'nalishdagi ta'lim tarkibiy qismlari – badiiy adabiyot, falsafa, madaniyatshunoslik, san'atshunoslik, musiqa va boshqa shu kabi fanlar orqali shaxsning ichki dunyosini boyitish, uning dunyoqarashini estetik va gumanistik mezonlar asosida shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'qitilishi orqali shaxsda nafaqat bilim va ko'nikmalar shakllanadi, balki ularning intellektual salohiyati, hissiy-estetik sezgirliги, madaniy muloqotga tayyorligi va axloqiy pozitsiyasi ham taraqqiy etadi. Bu ayniqsa o'smirlik davrida — shaxsning estetik idroki, badiiy tafakkuri va ichki dunyosining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim oluvchilarning uchun ta'limning har bir bosqichi ularning estetik qobiliyatlari va ma'naviy qiyofasi rivojida keskin burilish nuqtasi sanaladi. Shu jihatdan qaralganda, badiiy adabiyotni o'qitishda adabiy matnlarni shunchaki xronologik ketma-ketlikda emas, balki yosh psixologiyasiga mos tematik tizimda tanlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limda bunday tematik yondashuv shaxsda murakkab badiiy matnlarni anglash, badiiy obrazlar va ularda mujassam bo'lgan axloqiy-estetik g'oyalarni talqin qilish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, mumtoz adabiyot namunalari bilan ishlashda matnni nasriy bayon orqali tushuntirish usuli metodik nuqtayi nazardan ma'qullanishi mumkin bo'lgan yondashuv sifatida qaralmoqda. Bu esa o'quvchi shaxsning tushunish darajasini engillashtiradi, asarning g'oyaviy-estetik mohiyatini anglashga ko'maklashadi. Shu bilan birga, bu yondashuvni amaliyotda qo'llashda metodik ehtiyotkorlik talab etiladi. Asosiy e'tibor, avvalo,

badiiy matnning o'ziga, uning tahlili va talqini orqali shaxsda estetik-emotsional kechinmalarni uyg'otishga qaratilishi lozim. Aks holda, mazmuniy bayon asosiy matndan ustun qo'yilsa, badiiy asarning o'ziga xos estetik ta'siri yo'qoladi, natijada shaxsda ma'naviy-axloqiy tarbiya kuchsizlashadi.

Tadqiqotchi V.A.Qodirov bu borada olib borgan kuzatuv va tahlillarida shunday xulosaga keladi: "... o'qituvchilarning aksariyati asosiy matnni tashlab, hatto o'quvchilar e'tiborini sal bo'lsa ham unga qaratmay, to'g'ridan-to'g'ri mazmuniy bayonni o'qitib qo'yaqolmoqdalar". [12,18] Bu holat esa, nazariy jihatdan ma'qul yondashuv amalda o'z ta'sirchanlik kuchini yo'qotishiga olib kelmoqda. Shu sababli, asosiy matnni o'rganish, uni chuqur tahlil qilish va estetik tahliliy faoliyat orqali shaxsda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish jarayoni didaktik jihatdan bosh mezon sifatida qaralishi lozim. Bunda muhim muammo sifatida, o'quv jarayonida adabiy matnning mohiyatan estetik-idrok va tarbiyaviy funksiyasini to'liq ochib bera olmaslik holati ko'zga tashlanadi. Bu esa, o'z navbatida, badiiy asarning ichki qatlamlarini anglash, undagi ma'naviy-estetik g'oyalarni tahlil qilish hamda shaxsning axloqiy ongini shakllantirishga xizmat qiladigan jarayonlarning etarli darajada tashkil etilmasligiga olib keladi. Ayniqsa, adabiy-badiiy matnni faqatgina informativ yoki soddalashtirilgan mazmunli yondashuv asosida o'rganish, talaba-yoshlarning estetik tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklab qo'yadi.

Hofiz Xorazmiy "tarbiya" tushunchasini ikki asosiy g'oyaviy mezon — aql va ishq o'rtasidagi murakkab, lekin zaruriy uyg'unlik kontekstida yoritadi. Shoirning g'azallarida bu ikki tushuncha bir-biriga zid emas, balki o'zaro mantiqan va ruhan to'ldiruvchi, shaxsiy kamolotga etaklovchi dialektik asoslar sifatida talqin etiladi. Unga ko'ra, inson kamoloti har ikki unurning uyg'un rivoji orqali yuzaga chiqadi: aql – hayotni tanqidiy idrok etish, anglash, muvozanatli qarorlar qabul qilish salohiyatini anglatga, ishq – qalbning ilohiy holati, insoniy ilhom, sezgi va ma'naviy uyg'onishning muhim manbai sifatida qaraladi.

Mazkur yondashuvda tarbiya tushunchasi insonning ichki ruhiy shakllanishi, axloqiy o'sishi va estetik etilish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Ya'ni, tarbiya faqat tashqi xatti-harakat me'yorlari yoki ijtimoiy muvofiqlikni shakllantirish emas, balki inson ruhiyatining chuqur qatlamlarida sodir bo'ladigan o'zgarishlar – ruhiy poklanish, ichki uyg'onish, va yuksak axloqiy ideallarga yo'naltirilgan izlanishlar majmuasidir. Hofiz Xorazmiy ijodidagi bu g'oyaviy konsepsiya shaxsning ma'naviy taraqqiyotiga kompleks yondashuvni ifodalaydi. Shoir g'azallarida ideal shaxs – bu sevgi va aql orqali hayotiy to'siqlardan o'tib, ichki uyg'onish sari intiluvchi, o'z ustida fikran va ruhan ishlovchi komil zot sifatida gavdalantiriladi. Bu obraz nafaqat individual mukammallik namunasi, balki

axloqiy me'yorlar va ma'naviy qadriyatlarning ifodasidir. Ayniqsa, Hofiz Xorazmiy g'azallarida sevgi vositasida inson o'z nafsini engib, poklik, fidoyilik, sabr, va iymon kabi fazilatlarni egallashi orqali ma'naviy mukammallikka erishadi.

Hofiz Xorazmiy g'azallarida inson kamoloti masalasi aql va ishq o'rtasidagi murakkab, ko'p qatlamli ichki ziddiyatlar fonida ochib boriladi. Shoirning:

Aql birla ishqni bilmak erur amr-i mahol,

Tifl-i abjadxon erur bu yo'lda aql-i pirimiz, [13,238]

misralari ushbu falsafiy nuqtayi nazarning poetik ifodasidir. Bu baytda shoir inson aqliy salohiyatining chegarasini, ishq sirlarini anglashdagi ojizligini o'ta nozik badiiy uslubda, ramziy-estetik vositalar orqali bayon etadi.

Birinchi misrada "*aql birla ishqni bilmak erur amr-i mahol*" deya ishq va aql o'rtasidagi tafovutni keskin chizib beradi. Bu erda "*amr-i mahol*" iborasi orqali ishqning mohiyatini sof aqliy yondashuvlar orqali anglashning imkonsizligi ta'kidlanmoqda. Ya'ni, ishq — inson ongining oddiy tushunchasi chegaralari bilan qamrab olinmaydigan, ilohiy va intuitiv idrok etiladigan holatdir. Aql esa bu borada ojiz, cheklangan vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchi misrada: "*Tifl-i abjadxon erur bu yo'lda aql-i pirimiz*" deyiladi. Bu erda aql – hayot tajribasi to'plagan, "*pir*" darajasiga etgan deb tasvirlansa-da, ishq yo'lida u go'yoki hali ham "*abjadxon*" – ya'ni harf tanish bosqichidagi yosh o'quvchi, ya'ni hali ishq ilmining asl mazmunini anglay olmaydigan, boshlang'ich darajadagi anglovchidir. Bu o'rinda abjadxonni yosh o'quvchi emas, balki ishq sirlariga mutlaqo yot bo'lgan, faqat shakliy bilimga ega bo'lgan inson ramzi sifatida talqin qilish mumkin. Demak, aql ishq yo'lida hali yo'l boshida turgan tifl (bola)dir, holbuki u dunyo tajribasida "*pir*" bo'lishi mumkin.

Hofiz Xorazmiy bu misralar orqali shaxs kamolotining faqat intellektual poydevor emas, balki ruhiy tajriba, muhabbat, fidoyilik va ilohiy tuyg'ular bilan boyitilgan estetik-ma'naviy taraqqiyot orqali shakllanishini ko'rsatadi. Shoir tafakkurida aql — zarur, biroq etarli emas; ishq esa komil shaxsga aylanish yo'lida insonni ruhan tozalovchi, uni o'zini anglash va o'zini inkor etish zaminida yuksaltiruvchi kuchdir.

Bu talqin doirasida, Hofiz Xorazmiyning ijodiy qarashlari inson psixologiyasi, axloqiy-falsafiy shakllanishi va estetik tafakkurining murakkab uyg'unligiga asoslanadi.

Ishq bozorinda gar san tolib-i dnyodor esang,

Nekim andin o'zga bordur boridin bezor bo'l. [14,16]

Mazkur misralar tafsirida shuni ko'rish mumkinki, shoir "ishq bozori"ni ramziy tarzda inson ruhiyatining eng nozik, lekin eng qudratli darajasi sifatida talqin qiladi. Bu erda "to'lib-i dunyodor" iborasi faqat moddiy manfaat yoki

dunyoviy qulaylik izlovchi shaxsni bildiradi. Shoirning nazarida esa, bunday dunyoviylikka berilgan kishi ishq sadosi yangraydigan bu muqaddas makonda begona bo'ladi; unga bo'lgan ehtiyoj va qadriyat hissi yo'qoladi. Baytdagi "andin o'zga bordur boridin bezor bo'l" jumlasini orqali shoir dunyoviy manfaatlardan voz kechishni, ishqqa, ya'ni ma'naviy yuksalish sari yo'nalishni targ'ib etadi.

Bu ifoda orqali Hofiz Xorazmiy shaxs tarbiyasida ichki tozalik, ma'naviy fidoyilik va axloqiy etuklikni ustuvor mezon sifatida ko'rsatadi. Aql va ishq o'rtasidagi yondashuv bu erda yanada chuqurroq tasvirlanadi: insonning aqli dunyoviy haqiqatlarni tahlil qilishi orqali uni tanitadi, ammo ishq – ruhiy yuksalish va ma'naviy uyg'onish darajasiga olib chiqadi. Demak, bu yondashuvlarda mutanosiblik ham mavjud va uni biz quyidagi jadval shaklida keltirdik (1-jadval).

Mezoni	Aql	Ishq
Tushunchalar	Bilish, tahlil, idrok, mantiqiy fikrlash	Ruhiy kechinma, fidoyilik, ilhom, ma'naviy uyg'onish
Manba	Tajriba, idrok, mantiq	Dil, qalb, estetik sezgi
Tarbiyaviy vazifasi	Shaxsga tanqidiy fikrlash, oqilona qaror qabul qilish ko'nikmasini beradi	Shaxsda ma'naviy sezuvchanlik, ichki uyg'onish va axloqiy fidoyilikni shakllantiradi
Shaxs kamolotiga ta'siri	Tartib, o'zini tuta bilish, hushyorlik	Muhabbat, fidokorlik, ruhiy poklik
Cheklovlari	Faqat zohiriy haqiqat bilan chegaralanadi, estetik sezgi sust	Haddan tashqari hissiylik xavfi mavjud, lekin aql bilan uyg'unlashsa yuksaluvchan bo'ladi

1-jadval. Hofiz Xorazmiy ijodidagi aql va ishq munosabatining shaxs modeliga ta'siri.

Sharq mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Hofiz Xorazmiy ijodi shaxsning ma'naviy-axloqiy kamoloti, estetik dunyoqarashi va ichki ruhiy uyg'onishi uchun mustahkam manba hisoblanadi. Shoir g'azallarida ilgari surilgan aql va ishq o'rtasidagi ichki dialektika – inson tarbiyasida zohiriy va botiniy jihatlarining uyg'unligiga asoslangan yondashuv sifatida talqin etilishi bilan ahamiyatlidir. Bu yondashuv asosida insonning shaxs sifatida kamol topishi nafaqat bilim va tajriba orqali, balki qalbning tozaligi, ruhiy fidoyilik va muhabbat orqali yuzaga chiqadi.

Hofiz Xorazmiyning "aql" va "ishq" tushunchalari orqali taqdim etilgan axloqiy-falsafiy konsepsiyasi shaxsning ichki yuksalish mexanizmini ifodalab, uni hayotiy qarorlar, qadriyatlar va insoniylik mezonlari bilan bog'laydi. Aynan shuning uchun ham shoir asarlari faqat badiiy-estetik namuna bo'lib qolmasdan, balki shaxs tarbiyasida ma'naviy yo'riqnoma vazifasini bajaradi.

Maqolada keltirilgan ilmiy tahlillar asosida Hofiz Xorazmiy g'azallaridagi tarbiyaviy g'oyalar zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida universal didaktik vosita sifatida talqin qilinishi mumkin. Bunda, ayniqsa, shaxsning ichki dunyosini estetik-falsafiy kontekstda boyitishga xizmat qiluvchi adabiy matnlarning tanlovi va ularni tahlil qilish uslubiyatiga e'tibor berish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan biz quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

- Adabiy ta'limda Hofiz Xorazmiy ijodiga asoslangan tarbiyaviy modelni ishlab chiqish;
- Umumiy o'rta va oliy ta'lim tizimida Hofiz Xorazmiy ijodiy merosini tematik asosda o'qitish;
- Shaxsning ma'naviy shakllanishida aql va ishq yondashuvlarining ilmiy-tarbiyaviy konsepsiyasini yaratish;
- Hofiz Xorazmiy ijodi asosida ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi ko'rgazmali resurslar yaratish.

Mazkur yondashuvlar bizga birinchidan, shaxsning aqliy va ruhiy yuksalishini uyg'un holda rivojlantiruvchi, Hofiz Xorazmiy g'azallaridagi axloqiy-falsafiy yondashuvlarga asoslangan metodik model ishlab chiqilishi zarur. Bu model zamonaviy o'quv dasturlariga integratsiyalashgan holda, o'quvchilarda mustahkam axloqiy qarashlar, estetik sezuvchanlik va ma'naviy ong uyg'otishda samarali bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, Hofiz Xorazmiy g'azallari zamonaviy psixologik-pedagogik mezonlarga muvofiq tarzda, mavzular bo'yicha guruhlanib, shaxsning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'rgatilishi kerak. Ayniqsa, aql-ishq dialektikasiga asoslangan darslar shaxsda murakkab hayotiy tanlovlarni tahlil qilish, ma'naviy qarorlar qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Uchinchidan, bu ikki yondashuvning bir-birini inkor etmasdan, balki to'ldiruvchi va uyg'unlashtiruvchi sifatlari asosida shaxs kamolotiga ta'sirini chuqur o'rganuvchi nazariy asoslar ishlab chiqilishi, bu esa kelajakda ma'naviyat va tarbiya sohasidagi ilmiy izlanishlar uchun muhim yo'nalishga aylanishi mumkin.

To'rtinchidan, o'quvchilarda axloqiy dunyoqarashni mustahkamlash maqsadida shoir ijodidan olingan badiiy namunalari asosida multimediyaviy vositalari,

badiiy lavhalar, video-ma'ruzalar va audio g'azal tahlillari kabi vizual-didaktik materiallar ishlab chiqilishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (References).

1. Suleymonov M.Y. The role of Hafiz Khorezmi in Turkish poetry // ISJ Theoretical & Applied Science, 05 (73), 2019. – 527-530 p.
2. Жўраев Ж. Ўзбек адабиётидаги илк марсия.// Ж.: Шарқ юлдузи. - Т., 2015. 6-сон., 10-21 б.
3. Иноғомхўжаева М. Хофиз Хоразмий лирикасида ташбех // Ж.: Адабий мерос. - Т.,1982. 2-сон., - 82-85 б.
4. Жуманазаров Ю. Хофиз Хоразмий ва ўзбек адабий тили // Ж.: Адабий мерос. - Т.,1983. 1-сон., - 42-46 б.
5. Ҳасанов С. Хоразм мутафаккирларининг маърифий-педогогик қарашлари (Энг қадимги даврдан XX аср бошларигача): дис. ...пед. фанлари д-ри: 13.00.01/ Ҳасанов С. – Т., – 2000. – 310 б.
6. Ҳаққулов И. Ғазал гулшани. - Т.: Фан, 1991. – 38 б.
7. Сулаймонов М.Ю. Хофиз Хоразмий ва ўзбек лирик шеъриятининг ривож: Филол. фанлари номзоди ... дисс. - Тошкент, 1996. - 160 б.
8. Сулаймонов М. Хофиз Хоразмий лирикасида дидактик қарашлар. // Тил ва адабиёт масалалари 3-китоб. Филология фанлари доктори, профессор Бегматов Эрнст Азимович таваллудининг 80 йиллигига бағишланган республика олий ўқув юртлари профессор-ўқитувчиларининг илмий мақолалари тўплами. – Наманган.: 2016. 144-148-б.
9. Сулаймонов М. Хофиз Хоразмийнинг дидактик қарашлари // Халқ таълими, жур. – Тошкент.: 1992. № 10-12. -20-22 б.
10. Сулаймонов М. Хофиз Хоразмий ахлоқ-одоб ҳақида. // НамДУнинг 50 йиллигига бағишланган илмий тўплам. – Наманган, 1992, -80-83 б.
11. Сулаймонов М. Хофиз Хоразмий шеъриятида эпик тимсоллар талқини // Шарқшунослик. 2016. № 1. - 23-30 б.
12. Кадиров В.А. Умумтаълим мактабларида мумтоз адабиёт намуналарини ўқитишнинг илмий-методик асослари: Пед. фан. бўйича фалсафа доктори(PhD) ... дисс. – Наманган., 2019., – 297 б.
13. Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 1-китоб. -Т.: ЎзКПМК, 1981. - 304 б.
14. Хофиз Хоразмий. Девон. 2 том. 2-китоб. -Т.: ЎзКПМК, 1981. - 3

TOHIR MALIK ASARLARIDAGI FANTASTIK MAVZULAR TALQINI

Hamdamova Shamshoda Saidaxmad qizi,